
Predikabilių, antepredikamentų ir postpredikamentų interpretacija scholastinėje logikoje Lietuvoje XVI a. antrojoje pusėje

---

Vytis Valatka

*Lietuvos teisės universitetas,
Ateities g. 20,
LT-2057 Vilnius,
el. paštas vitis@centras.lt*

Šiame straipsnyje analizuojama vadinamųjų Porfirijo predikabilių ir Aristotelio antepredikamentų bei postpredikamentų koncepcija, atrandama scholastinės logikos Lietuvoje XVI a. antrojoje pusėje atstovų Martyno Smigleckio, Jokūbo Ortizo bei Petro Vianos darbuose. Nagrinėjama, kaip šie autoriai aiškino minėtųjų teorinių konstruktų statusą bei jų santykį su vadinamosiomis Aristotelio kategorijomis, arba predikamentais. Aptariama minėtųjų scholastų pateiktosios koncepcijos vieta bendrajame scholastinės logikos kontekste. Prieinama prie išvados, kad predikabilių, antepredikamentų ir postpredikamentų interpretacijoje Smigleckis, Ortizas ir Viana iš esmės nuosekliai laikėsi scholastinės tradicijos, aiškindami šiuos teorinius konstruktus kaip pačias kategorijų supratimo sąlygas.

Raktažodžiai: penki Porfirijo žodžiai, arba predikabiliai; Aristotelio kategorijos, arba predikamentai; antepredikamentai ir postpredikamentai, individuacijos principas, scholastinė tradicija

---

ĮVADAS

Scholastinės logikos traktatuose ir paskaitų kursuose ženklią vietą užėmė vadinamųjų Aristotelio kategorijų, arba predikamentų, (*categoria sive praedicamenta*) aiškinimas. Ši scholastinės logikos dalis iš esmės buvo Aristotelio loginio traktato „Kategorijos“ interpretacija. Tačiau toli gražu ne visas šio Stagyriečio veikalo turinys minėtoje logikoje buvo plačiai aptiriamas. Esminis scholastų dėmesys čia buvo sutelkiamas ties minėtaisiais predikamentais. Tuo tarpu paties Aristotelio traktate prieš kategorijas aptarti vadinamieji antepredikamentai (*antepredicamenta*) bei po kategorijų analizės nagrinėti postpredikamentai (*postpraedicamenta*) buvo kur kas siauriau interpretuojami. Nedaug vietos scholastinėje logikoje buvo skiriama ir neoplatoniko Porfirijo „Įvade“ (t. y. įvade Aristotelio „Kategorijoms“) analizuotiems vadinamiesiems predikabiliams (*praedicabilia*), arba „penkiems Porfirijo žodžiams“, kurie, kaip ir antepredikamentai bei postpredikamentai, tradiciškai buvo interpretuojami kaip būtinos pačių kategorijų supratimo sąlygos. Tad nenuostabu, kad šie Porfirijo predikabiliai, lygiai kaip ir Aristotelio antepredikamentai ir postpredikamentai, nesulaukė didesnio scholastinės logikos ir filosofijos tyrinėtojų dėmesio.

Jokia išimtis čia nėra ir scholastinė logika Lietuvoje XVI a. antrojoje pusėje. Iki šiol išlikusiuose mums žinomuose minėtosios logikos šaltiniuose – Martyno Smigleckio (*Marcin Śmiglecki, Martinus Smiglecius*) logikos paskaitose, skaitytose Vilniaus universitete 1586–1587 m., Jokūbo Ortizo (*Diego Ortiz, Jacob Ortizius*) 1596–1597 m. tame pačiame universitete skaitytame logikos kurse bei Vilniaus jėzuitų kolegijos moksleivių logikos disputų tezėse, parengtose 1576 m., vadovaujant šios kolegijos profesoriumi Petru Vianai (*Pedro Viana, Petrus Viana*) – atrandama predikabilių, antepredikamentų ir postpredikamentų interpretacija vis dar tebelieka beveik netyrinėta. Vienintelis Lenkijos filosofijos istorikas Romanas Darowskis, keliuose straipsniuose [3–6], vėliau tapusiuose veikalo „Filosofija Lenkijos jėzuitų mokyklose XVI a.“ [2] dalimis, aptardamas anksčiau minėtuosius šaltinius, taip pat pristatė ir šių šaltinių autorių pažiūras į minėtąsias kategorijų supratimo sąlygas. Tačiau šis pristatymas tėra vien trumpas Smigleckiui, Vianai ir Ortizui būdingų predikabilių, antepredikamentų bei postpredikamentų interpretacijų atpasakojimas, stokojantis išsamesnės minėtųjų interpretacijų analizės bei tikslesnio jų šaltinių nustatymo. Iš Lietuvos filosofijos istorikų vienintelis Romanas Plečkaitis veikale „Feodalizmo laikotarpio filosofija Lietuvoje“ [8] yra aptaręs predikabilių, an-

tepredikamentų ir postpredikamentų koncepcija, atrandama garsiojoje Smigleckio „Logikoje“. Tačiau šis Smigleckio veikalas, išleistas Ingolštate 1618 m. ir sulaukęs trijų pakartotinių leidimų Oksforde, priskiriamas jau XVII a. scholastikos palikimui, kuris nebepatenka į šio straipsnio tyrimo lauką. Tad šitas straipsnis kaip tik ir yra kuklus bandymas pateikti išsamią analizę predikabilių, antepredikamentų ir postpredikamentų interpretacijos, atrandamos anksčiau paminėtuose scholastinės logikos Lietuvoje XVI a. antrojoje pusėje šaltiniuose.

„PENKIŲ PORFIRIJO ŽODŽIŲ“ AIŠKINIMAS

Scholastinės logikos tyrimo objektas iš esmės buvo trys vienas po kito sekantys žmogiškojo intelekto veiksmai: sąvokinis supratimas (*apprehensio*); sprendinys, arba teiginys (*judicium, propositio sive enuntiatio*), bei samprotavimas, arba silogizmas (*discursus sive syllogismus*). Pirmosios intelekto operacijos objektu čia laikytos universalijos (*universalia*) kaip bendrosios daiktinės prigimtys ir sąvokos. Tad akivaizdu, kad pirmoji scholastinės logikos dalis iš esmės buvo skiriama būtent universalijų tyrimui. Šis tyrimas paprastai susidėdavo iš poros dalių. Pirmojoje buvo nagrinėjama universalija kaip tokia, atskleidžiant esminius ir savybinius jos bruožus bei santykį su atskirybėmis. Tuo tarpu antroji universalijų tyrimo dalis susitelkdavo ties bendriausiomis universalijos giminėmis, kurių statusas buvo suteikiamas penkiems Porfirijo predikabiliams bei dešimčiai Aristotelio kategorijų.

Šią antrąją universalijų tyrimo dalį pradedanti „penkių Porfirijo žodžių“ analizė buvusi ne kas kita, kaip Porfirijo „Įvado“, t. y. įvado Aristotelio „Kategorijoms“, komentarai. Šiame veikale Porfirijas nagrinėjo penkias bendriausias sąvokas – giminę (*genus*), rūšį (*species*), skiriamąjį požymį (*differentia*), savybinį požymį (*proprium*) ir atsitiktinį požymį (*accidens*), kurių rėmuose, jo manymu, privalu suprasti Aristotelio kategorijas. R. Plečkaičio teigimu, „Porfirijo „Įvadas“ – tai vienas iš ankstyvųjų Aristotelio „Kategorijų“ komentarų, tapęs klasikiniu ir turėjęs didelę reikšmę vėlesniems „Organono“ komentatoriams, tarp jų ir Lietuvos scholastams, kurie antrą universalijų teorijos dalį kartais ir pavadindavo pagal Porfirijo veikalo antraštę – „Isagogica“ [8: 89]. Jokia išimtis čia nėra ir scholastinės logikos Lietuvoje XVI a. antrojoje pusėje atstovai Smigleckis ir Ortizas, kurių logikos paskaitose atrandame skyrius, skirtus būtent predikabilių analizei. Tuo tarpu loginėse Vianos tezėse predikabilių problema iš viso nėra aptariama.

Nei Smigleckis, nei Ortizas nepateikė kokios nors originalios predikabilių interpretacijos. Minėtieji scholastinės logikos Lietuvoje XVI a. antrojoje pusėje autoriai laikėsi tradicinės scholastinės pozicijos, laikiusios predikabiliumis ne intelekto pažįstamomis realiomis

prigimtimis, o bendriausiomis sąvokomis ir terminais, kurių rėmuose tegalime pasiekti mokslinį minėtųjų realių prigimčių pažinimą. Tokiu būdu giminė, rūšis, skiriamasis požymis ir likusieji predikabiliai čia buvo aiškinami ne kaip patys realiai egzistuojantys daiktai (*entia realia*), bet kaip būtinos tų daiktų intelektualinio pažinimo sąlygos, sukonstruotos paties intelekto ir todėl teturinčios protinių esinių (*entia rationis*) statusą. Štai Smigleckio tvirtinimu, „logikos objektas yra proto sukurtas esinys kaip žinojimo įrankis, o šie penki žodžiai, kiek jie čia [t. y. Porfirijo „Įvade“ – *aut. past.*] aptariami, taip pat yra protiniai esiniai, bet tuo pačiu jie yra ir pažinimo instrumentai, kadangi intelektas jais naudojasi tinkamam sąvokinio supratimo veiksmo (*apprehensio*) atlikimui“ [11: zes. 1, 23]. Kitaip sakant, „penki Porfirijo žodžiai“ yra sąvokos, nukreipiančios pirmąjį žmogiškojo intelekto veiksmą teisinga linkme, arba, paties Smigleckio žodžiais tariant, „pačios prigimties, kuri privalo būti suprasta intelekto, sąlygos“ [ten pat]. Nes „viskas, ką intelektas gali suvokti, yra arba giminė, arba rūšis, arba skiriamasis, arba savybinis, arba atsitiktinis požymiai“ [ten pat]. Tiesa, patys intelektualinio supratimo objektai, esantys realios daiktinės prigimtys, suvedamos į dešimt Aristotelio kategorijų: substanciją, kiekybę, santykį, kokybę, veikimą, patyrimą, laiką, vietą, padėtį ir turėjimą. Tačiau visos šios prigimtys turi būti suprantamos intelekto sukonstruotų predikabilių ribose, kurias peržengdamas bet kurios iš minėtųjų prigimčių pažinimas prarastų bet kokias pretenzijas į mokslškumą. Kitaip sakant, pačios Aristotelio kategorijos kaip bendriausios realios prigimtys privalo būti suprantamos kaip giminės, turinčios savąsias rūšis, besiskiriančias tarpusavyje skiriamaisiais, savybiniais ir atsitiktiniais požymiais. Tad nors giminė, rūšis bei kiti predikabiliai ir nėra realiai egzistuojantys esiniai, jų dalyvavimas pirmojoje intelekto operacijoje yra privalomas, nes minėtasis intelekto veiksmas tinkamai tegali būti atliktas būtent šių predikabilių rėmuose. Analogišką požiūrį pasiūlė ir Ortizas, tvirtindamas, jog „penki Porfirijo žodžiai“ yra proto sukurti esiniai, nukreipiantys pirmąjį intelekto veiksmą teisinga linkme [7: 43, 88].

Tad Smigleckis ir Ortizas vieningai tvirtino, kad viskas, kam galime priskirti realią egzistenciją, yra arba substancija, arba kiekybė, arba santykis, arba kokybė, arba veikimas, arba patyrimas, arba laikas, arba vieta, arba padėtis, arba turėjimas. O visa tai yra intelekto suvokiama kaip giminė, rūšis, skiriamasis, savybinis ar atsitiktinis požymis. Tad predikamentai yra bendriausios realių esinių prigimtys, kurios suprantamos kaip giminės, turinčios savąsias rūšis, besiskiriančias tarpusavyje skiriamaisiais, savybiniais ir atsitiktiniais požymiais.

Taigi Porfirijo predikabilių statuso interpretacijoje Smigleckis ir Ortizas laikėsi klasikinės scholastinės pozicijos. Pačius skyrium paimtus predikabiliumis

bei jų tarpusavio santykius minėtieji scholastai taip pat aiškino scholastinės tradicijos, didžiąja dalimi besiremiančios paties Porfirio pozicija, rėmuose. Štai giminė čia apibrėžiama kaip „tai, kas egzistuoja rūšimi besiskiriančiuose esiniuose kaip pastarųjų esmė“ [7: 73], o tuo pačiu ir „tai, kas yra predikuojama rūšimi besiskiriančiam daugiui kaip tai, kas šis daugis yra“ [ten pat]. Tokiu būdu interpretuojant giminės predikabilį, visiškai tiksliai laikomasi dar paties Porfirio pateikto apibrėžimo, tvirtinančio, jog giminė yra prigimtis, egzistuojanti rūšinėse prigimtyse bei priskiriama pastarosioms kaip šių prigimtčių esmė. Nuo Porfirio apibrėžimų nenukrypstama, aptariant ir kitus predikabilius. Štai rūšies predikabilis savosios giminės atžvilgiu suvokiamas kaip prigimtis, kuriai priskiriama giminė kaip šios prigimties esmė, tuo tarpu savųjų individų požiūriu rūšis apibrėžiama kaip „tai, kas priskiriama skaičiumi besiskiriančiam daugiui [t. y., individams – *aut. past.*] kaip tai, kas tas daugis yra“ [7: 80]. Rūšinį skiriamąjį požymį Smigleckis ir Ortizas apibrėžia kaip „tai, kieno dėka giminė yra padalinama į atskiras rūšis“ [11: zes. 1, 115]. Tokių skiriamųjų požymių pavyzdžiai galėtų būti mąstymas ir žvengimas, gimininę gyvūno prigimtį paverčiantys žmogaus ir arklio rūšimis. Tuo tarpu savybinis požymis minėtųjų scholastų yra pateikiamas kaip nuo rūšinės prigimties neatskiriama atsitiktinė savybė, kuri, nors ir nebūdama esminis šios prigimties požymis, vis dėlto išplaukia iš pačios minėtosios prigimties esmės [11: zes. 1, 133; 7: 89]. Tokio savybinio požymio pavyzdys galėtų būti nuo rūšinės žmogaus prigimties neatsiejamas galėjimas juoktis (*risibilitas*), kuris tiesiogiai seka iš mąstymo savybės, kuri savo ruožtu yra žmogiškosios prigimties rūšinis skiriamasis požymis, kartu su giminine gyvūno prigimtimi sudarantis žmogaus rūšį ir būtent dėl to esantis šios rūšies esmės dalis. Galiausiai, atsitiktinis požymis esantis tam tikra savybinio požymio priešybė – jis yra apibrėžiamas kaip „tai, kas gali tame pačiame [subjekte] ir būti, ir nebūti“ [11: zes. 1, 140]. Tokiu būdu akcidentas yra nuo rūšinės prigimties bei jos individų atskiriamas požymis, kitaip tariant, savybė, kurią rūšinė prigimtis ir jos individai gali turėti, bet gali ir neturėti, nes ši savybė jokių būdu nėra tiesiogiai išvedama iš minėtosios prigimties bei jos individų esmės. Reprezentatyviu tokio atsitiktinio požymio pavyzdžiu galėtume laikyti žmogaus rūšiai būdingą raštingumo savybę. Mat tik tam tikra žmogiškųjų individų dalis disponuoja šia savybe, todėl raštingumas gali egzistuoti žmogiškoje prigimtyje, bet gali joje ir neegzistuoti.

INDIVIDUACIJOS PRINCIPO PAIEŠKA

Aptardami „penkis Porfirio žodžius“ Smigleckis ir Ortizas neapsiribojo vien loginio pobūdžio proble-

matika. Rūšinės prigimties santykio su predikabiliams jau nebepriskiriamu individu analizės rėmuose minėtieji scholastai sprendė ir vieną svarbiausių scholastinės metafizikos klausimų, būtent, atskiribių individuacijos principo problemą. Scholastinėje filosofijoje minėtoji problema buvo tapati klausimui, kas gi yra tas realiai egzistuojančio daikto (pvz., Petro kaip konkretaus žmogaus) pradas, kuris paverčia šį bendrąją rūšinę prigimtį (šiuo atveju žmogiškąją prigimtį) turintį daiktą individualiu, kitaip tariant, būtent šiuo, o ne kitu esiniu. Klasikinėje scholastikoje nusistovėjo du galimi atsakymai į minėtąjį klausimą. Tomistinis požiūris tvirtino, kad daikto individuacijos principas esantis šio daikto materija, konkretizuojanti bendrąją rūšinę daikto formą ir tuo pačiu paverčianti pastarąją individualia esybe. Tuo tarpu škotistinė pažiūra atskirybės individualumą kildino ne iš materijos, o iš šios atskirybės individualios formos (*haecceitas sive forma individualis*), besiskiriančios nuo bendrosios atskirybės formos vien formaliuoju skirtumu (*distinctio formalis*)¹. XVI–XVIII a. gyvavusioje antrojoje scholastikoje išpopuliarėjo dar viena individuacijos principo interpretacija, sujungusi tiek tomistinę, tiek škotistinę požiūri. Žymiausias šios eklektinės pozicijos atstovas buvo vienas iškiliausių antrosios scholastikos autorių ispanų jėzuitas Fransiskas Suaresas (*Franciscus Suarez*). Būtina pabrėžti, kad šis scholastas siekė identifikuoti ne tik materialios, bet ir bet kurios kitos būties individualumo pamatą. Tokio pamato statusą Suareso koncepcijoje įgijo daikto individualus skiriamasis požymis (*differentia individualis*), paverčiantis rūšinę šio daikto prigimtį (*ratio specifica*) konkrečiu esiniu – paties Suareso tvirtinimu, būtent individualus skiriamasis požymis „konkretizuoja (*contrahit*) rūšį ir sukuria individą“ [12: disp. 5, sec. 2, 16, p. 97]. Materialiame esinyje šis individualus skiriamasis požymis apima tiek materiją, tiek individualią esinio formą, besiskiriančią nuo rūšinės šio esinio formos ne realiu ar formaliu, o vien protu nustatomu skirtumu (*distinctio rationis*). Tokiu būdu materialaus daikto individuacijos principu Suaresas laikė šio daikto materijos ir jo individualios formos junginį, iš kurio komponentų vis dėlto būtent formai buvo pripažįstamas svarbiausias vaidmuo daikto individuacijoje [12: disp. 5, sec. 6, 15, p. 118]. Tad materialaus esinio individuacijos principo klausimu minėtasis scholastas pasiūlė eklektinę poziciją, sujungiančią tomistinę požiūrį, tokio individuacijos principo statusą suteikusį materijai, ir škotistinę pažiūrą, minėtoju principu laikiusią individualią daikto formą.

O kaip individuacijos principo klausimas buvo sprendžiamas scholastinėje logikoje Lietuvoje XVI a. antrojoje pusėje? Analizuodamas minėtąją problemą Smigleckis pateikė individuacijos principo interpreta-

cija, artimą eklektinei Suareso pozicijai. Mat lygiai kaip ir Suaresas, Smigleckis esinio individualumą kildino iš šio esinio individualaus skiriamąjo požymio. Paties Smigleckio tvirtinimu, „lygiai kaip su gimine sujungtas rūšinis skiriamasis požymis sukuria atitinkamą tos giminės rūšį ir atskiria pastarąją nuo visų šios giminės rūšių, taip pat ir individualusis skiriamasis požymis taip apsprendžia rūšį, kad ją konkretizuoja bei paverčia štai šituo individu, tuo pačiu išskirdamas pastarąjį iš visų kitų šios rūšies individų“ [11: zesz. 1, 105]. Šiam individualiam skiriamajam požymiui Smigleckis priskiria škotistinį terminą „*haecceitas*“. Tačiau tai jokiū būdu nereiškia, jog Smigleckį turėtume laikyti škotistinės pozicijos adeptu. Mat to atskirybės prado, kuris buvo įvardijamas kaip „*haecceitas*“, minėtasis scholastas netapatino su individualia daikto forma. Priešingai, Smigleckio įsitikinimu, forma jokiū būdu negali būti esinį individuojančiu elementu. Mat daikto formai visada yra būdingas bendrumas, kitaip tariant, atskirybės forma visada esanti bendroji rūšinė prigimtis, kuri egzistuoja tiek viename, tiek kitame, tiek likusiuose individuose. Kita vertus, materija taip pat neturėtų būti laikoma individuacijos principu, nes skirtingi individai gali turėti tą pačią materiją. Štai „ta pati materija, kuri buvo medyje, [šiam medžiui užsiliepsnojus], tampa ugnies materija“ [11: zesz. 1, 104]. Tad kas tada yra tas paslaptینگasis individualus skiriamasis požymis? Smigleckio teigimu, šis požymis „substancijose yra ne materija, forma ar pastarųjų junginys, o šios materijos, formos bei pastarųjų junginio modusas, tuo tarpu akcidentuose [individualus skiriamasis požymis] yra pačios akcidentų esmės modusas“ [11: zesz. 1, 107–108]. Tokiu būdu tiek substancialaus, tiek atsitiktinio esinio individuacijos principu Smigleckis laikė tik šiam esiniui būdingą pastarojo esmės kaip materijos ir bendrosios formos junginio modusą, t. y. buvimo šiame pasaulyje būdą, iš kurio seka visi kiti individualūs to esinio aspektai.

Pažymėtina, kad ši Smigleckio pozicija, nors ir būdama artima Suareso požiūriui, vis dėlto tegali būti laikoma tik tam tikra pastarojo variacija. Mat Suaresas materialaus daikto individuacijos principu laikė šio daikto materijos ir jo individualios formos junginį. Tuo tarpu Smigleckis atskirybės individualumo pagrindą suprato kaip tik šiai atskirybei būdingą jos materijos ir formos junginio modusą, t. y. buvimo daiktų pasaulyje būdą.

O kaip individuacijos principą interpretavo Ortizas? Iš pirmo žvilgsnio atrodytų, kad šis scholastas laikėsi Smigleckio pasiūlytos pozicijos. Mat lygiai taip pat, kaip ir Smigleckis, Ortizas individuacijos principą tapatino su individualiu skiriamuoju požymiu [7: 83]. Tačiau tuo šių scholastų pozicijų panašumas kaip tik ir baigiasi. Nes Ortizas daikto individualaus skiriamąjo požymio neinterpretavo kaip to daikto ma-

terijos ir formos junginio moduso. Šio scholasto tvirtinimu, „daiktų daugis gimsta iš formų daugio...“ [7: 102]. Tokiu būdu individualaus skiriamąjo požymio statusą Ortizas priskyrė individualiai daikto formai. Tad individuacijos principo klausimu Ortizas liko ištikimas klasikinei škotistinei pozicijai, esinio individualumą kildinančiai iš vien šiam esiniui priklausančios formos, paverčiančios pastarąjį būtent šiuo, o ne kitu esiniu.

ANTEPREDIKAMENTŲ INTERPRETACIJA

Po Porfirijo predikabilių analizės scholastinėje logikoje buvo pereinama prie Aristotelio „Kategorijų“ interpretacijos. Svarbu pažymėti, kad Stagyrietis savąsias „Kategorijas“ pradėjo ne nuo pačių predikamentų, o nuo vadinamųjų antepredikamentų: homonimų (*homonima sive aequivoca*), sinonimų (*synonima sive univoca*) bei paronimų (*paronima sive denominativa*) tyrimo. Tad nenuostabu, kad ir scholastinės logikos Lietuvoje XVI a. antroje pusėje atstovai Smigleckis ir Ortizas, prieš analizuodami kategorijas, trumpai aptarė minėtuosius antepredikamentus, pastarųjų tyrimą papildydami Aristotelio „Metafizikoje“ nagrinėjama analogais (*analogia*). Antepredikamentų interpretacijoje minėtieji scholastai laikėsi tradicinės scholastinės pažiūros, tvirtinusios, jog šie antepredikamentai yra tam tikri terminai ir prigimtys, be kurių išankstinio pažinimo yra neįmanomas tikslus kategorijų supratimas. Štai Smigleckio tvirtinimu, „antepredikamentai apima tuos dalykus, kurių pažinimas yra būtinas pačių predikamentų pažinimui“... [11: zesz. 1, 159]. Skyrium paimti antepredikamentai aiškinami, iš esmės nenukrypstant nuo paties Aristotelio bei jo svarbiausių komentatorių (Aleksandro Afrodizijiečio, Amonijaus ir kt.) pateiktų apibrėžimų. Štai interpretuodami homonimus Smigleckis ir Ortizas gana tiksliai sekė Stagyriečio definiciją, tvirtinančią, kad „vienvardžiais (*homonima*) vadinami tie dalykai, kurie turi tik tą patį pavadinimą, o tą pavadinimą atitinkantį esmės apibrėžimą – skirtingą...“ [1: 25]. Tokiu būdu vienvardėmis arba homoniminėmis laikomos tokios prigimtys, kurios, nepaisant bendro pavadinimo, turi skirtingus esminius predikatus bei šiuos predikatus apimančius skirtingus apibrėžimus. Reprezentatyviu tokių homonimų pavyzdžiu Smigleckis laiko tikrą ir nupieštą žmogų. Mat jiems abiem yra priskiriamas tas pats „žmogaus“ pavadinimas, tačiau savosios esmės požiūriu tikras žmogus yra mąstantis gyvūnas, o nupieštas žmogus – tam tikras realaus žmogaus atvaizdas, taigi visiškai kitoks esinys nei tikras žmogus.

Aristotelio definicijų laikomasi ir likusiųjų antepredikamentų interpretacijoje. Štai bendravardžiai arba sinoniminiai esiniai apibrėžiami kaip daiktai, turintys ne tik tą patį vardą, bet ir šiuo vardu žymimą

tą pačią esmę kaip minėtųjų daiktų bendrąją prigimtį [11: zes. 1, 163; 7: 108]. Tokių sinoniminių esinių pavyzdys galėtų būti konkretūs žmonės Jonas ir Petras, disponuojantys ne tik bendru „žmogaus“ pavadinimu, bet ir bendrąja žmogaus kaip mąstančio gyvūno prigimtimi. Tuo tarpu analogai suprantami kaip daiktai, turintys bendrą pavadinimą bei nors ir skirtingas, tačiau tuo pačiu tarpusavyje panašias esmes. Tokių analogų pavyzdžiu galėtume laikyti gyvūno ir stalo koją. Mat abu šie „kojomis“ vadinami esiniai, nors ir neturėdami bendrosios kojos prigimties, vis dėlto turi vieną bendrąją esminę predikatą. Nes tiek gyvūno, tiek stalo kojai yra būdingas išlankymo santykis – tik savųjų kojų dėka tiek gyvūnas, tiek stalas gali stovėti. Galiausiai, paronimai yra apibrėžiami kaip esiniai, kurių pavadinimai išvesti iš kitų esinių pavadinimų. Tokio paroniminio arba išvestinio esinio pavyzdys yra kokia nors balta esybė (kitai variant, kas nors balta), kadangi jos pavadinimas yra išvedamas iš kito daikto, t. y. baltumo kokybės, pavadinimo.

Kaip minėta, Smigleckis ir Ortizas buvo įsitikinę, kad be išankstinio antepredikamentų pažinimo yra neįmanomas tikslus ir išsamus kategorijų supratimas. O kuo pasireiškė šis antepredikamentų būtinumas pačių predikamentų tyrimui? Atsakymą čia padiktuoja minėtųjų kategorijų kaip bendriausių esinijos giminių pobūdis. Mat šias kategorijas Smigleckis ir Ortizas interpretuoja ne kaip homonimines ar analogines, o vien kaip sinonimines gimines. Kitaip tariant, bet kuri kategorija čia suprantama kaip gimininė prigimtis, kuri egzistuoja savosiose rūšyse kaip ta pati ir būtent dėl to yra ne kas kita kaip šias rūšis suvienijanti bendroji pastarųjų prigimtis bei esmė. Kadangi bet kuri kategorija disponuoja sinoniminės giminės statusu, visiškai suprantama, kad, siekiant tikslaus ir išsamaus šių kategorijų pažinimo, tiesiog būtina iš anksto žinoti, kas yra sinoniminis esinys ir kuo jis skiriasi nuo homoniminės bei analoginės būties.

Tokiu būdu homonimai, sinonimai ir analogai yra būtinos visų predikamentų – tiek substancijos, tiek devynių atsitiktinių požymių – pažinimo sąlygos. Tuo tarpu išankstinis paronimų pažinimas tėra būtinas akcidentų statusą teturintiems predikamentams, pradedant kiekybe ir baigiant turėjimu, tirti. Mat tik išvestinių prigimčių rėmuose tėra įmanomas adekvatus realios akcidentų egzistencijos suvokimas. Nes skirtingai negu substancijai, atsitiktinei būčiai nėra būdinga savarankiška egzistencija – šios būties egzistavimui būtinas ir kokio nors subjekto kaip savarankiško esinio egzistavimas. Kitaip tariant, atsitiktinis požymis natūralioje daiktų tvarkoje nėra duotas savo grynojo pavidalo; jis tegali egzistuoti kokiam nors subjekte. Štai baltumo kokybė pasaulyje realiai neegzistuoja savo grynojo pavidalo, t. y. kaip baltu-

mas, – ji čia tėra duota kaip koks nors baltas esinys. O tokia savajame subjekte egzistuojanti atsitiktinė būtis yra ne kas kita kaip paroniminis arba išvestinis esinys. Tokiu būdu bet kuris akcidentinis predikamentas pasaulyje egzistuoja kaip paroniminė prigimtis. Tad akivaizdu, kad tiksliai, aiškiai ir išsamiam tokių predikamentų pažinimui yra būtinas išankstinis žinojimas, kas yra paroniminė prigimtis kaip tokia.

POSTPREDIKAMENTŲ ANALIZĖ

Po antepredikamentų analizės scholastinėje logikoje Lietuvoje XVI a. antrojoje pusėje tradiciškai aiškintos Aristotelio kategorijos bei jas papildantys postpredikamentai: supriešinimas (*oppositio*), vienalaikiškumas (*simultas sive simultaneitas*), pirmumas (*prioritas*), judėjimas (*motus*), priklausymas (*habere*) bei jau Aristotelio komentatorių pridurta paskesnybė (*posterioritas*). Minėtoje logikoje atrandama kategorijų interpretacija nėra šio straipsnio objektas – tai jau visai atskiro tyrinėjimo tema. Tad šiame straipsnyje apsiribosime Smigleckio, Ortizo bei Vianos darbuose pateiktąja postpredikamentų koncepcija.

Šių postpredikamentų statusą minėtieji autoriai aiškino, nenukrypdami nuo scholastinės tradicijos. Kitaip tariant, postpredikamentai čia buvo laikomi pačių predikamentų supratimo sąlygomis bei savybėmis. Štai Viana tvirtino, kad „po kategorijų sekantys postpredikamentai esantys tam tikros sąlygos bei savybės, būdingos arba visoms pirmosioms daiktų giminėms², kaip antai supriešinimas, pirmumas bei vienalaikiškumas, arba tik kai kurioms [pirmosioms daiktų giminėms], kaip yra su judėjimu ir priklausymu“ [13: 11 tezė]. Ir išties, santykis ir kokybė gali turėti sau priešingą santykį ir kokybę; substancijai kaip subjektui priklauso kiekybė, kokybė ir kiti atsitiktiniai predikamentai; ta pati substancija skirtingu metu gali įgyti priešingas kokybes ir tuo pačiu tapti kokybės pakeitimo kaip judėjimo rūšies subjektu; substancijai yra būdingos judėjimo rūšys atsiradimas ir išnykimas; santykio nariai, pvz., tėvas ir sūnus, negali egzistuoti vienas be kito, taigi abipusio tėvystės–sūnystės santykio rėmuose jie yra vienalaičiai esiniai; kategorijų eilėje esantys predikamentai yra pirmesni bei paskesni vieni kitų atžvilgiu etc.

Tad lygiai taip pat, kaip ir antepredikamentai, postpredikamentai yra būtinos pačių predikamentų suvokimo sąlygos. Tačiau nuo pirmųjų postpredikamentai skiriasi tuo, kad jie yra visuotinai žinomi ir gana aiškūs dalykai. Kitaip tariant, kiekvienas iš mūsų turi daugiau ar mažiau tikslų išankstinį šių postpredikamentų žinojimą, kurio visiškai pakanka minėtųjų postpredikamentų rėmuose suprasti pačius predikamentus. Būtent dėl to Aristotelio „Kategorijose“ postpredikamentai nėra vienoje eilėje su an-

tepredikamentais ir aptariami būtent po pačių predikamentų analizės, siekiant suteikti skaitytojams bei mokiniam kuo adekvatesnį ir tikslesnį minėtųjų postpredikamentų pažinimą, kuris tiek pagilintų jau turimą kategorijų supratimą, tiek paruoštų dirvą fizikai, metafizikai ir kitoms scholastinėms disciplinoms, kuriose šie postpredikamentai yra labai dažnai aptinkami. Arba kaip tvirtina Smigleckis, „Aristotelis paskutinėje [„Kategorijų“] dalyje kalbėjo apie penkis žodžius [t. y. supriešinimą, vienalaikiškumą, pirmumą, judėjimą ir priklausymą – *aut. past.*], kuriuos jis jau buvo pavartojęs predikamentų tyrime ir kurie nebuvo nei tokie nežinomi, kad jis jais nebūtų galėjęs naudotis, nei tokie žinomi, kad nereikalautų kokio nors platesnio paaiškinimo, kuris yra būtinas bent jau likusiai filosofijai, kurioje jie dažniausiai atrandami“ [11: zes. 2, 3].

Skyriumi paimti postpredikamentai taip pat buvo aiškinami tradiciškai. Štai supriešinimas arba priešingumas buvo apibrėžiamas kaip „dviejų kraštutinių esinių tarpusavio prieštaravimas ir nesuderinamumas (*duorum extremorum repugnantia*), kurio dėka jie negali vienu metu būti tame pačiame daikte, kokiais kraštutiniais nariais yra tėvas ir sūnus, šiluma ir šaltis, regėjimas ir aklumas, būtis ir nebūtis“ [7: 151]. Kitaip tariant, supriešinamais arba priešingais esiniais laikomos substancialios arba atsitiktinės formos, negalinčios vienu metu būti tame pačiame subjekte. Atsitiktinių formų atveju tokie priešingi esiniai yra arba santykio nariai (*relativa*), pvz., tėvas ir sūnus, arba priešingos kokybės, kaip antai sausumas ir drėgmė, arba kokios nors kokybės turėjimas ir tos kokybės trūkumas (*habitus et privatio*), pvz., regėjimas ir aklumas. Tuo tarpu supriešinami esiniai, turintys substancialių formų statusą, yra arba kokia nors teigiama substancinė prigimtis ir jos neigimas (*affirmatio et negatio*), pvz., žmogus ir nežmogus, arba skiriamieji dviejų skirtingų substancijų požymiai, te galintys egzistuoti vien savosiose substancijose, pvz., giminę gyvūno prigimtį padalijantys mąstymas ir žvengimas, iš kurių pirmasis atrandamas tik žmogaus, o antrasis – vien arklio rūšyje.

Scholastinės tradicijos rėmuose buvo interpretuojami ir likusieji postpredikamentai. Štai aptariant pirmumą, buvo tvirtinama, kad koks nors esinys yra pirmesnis už kitą arba laiko, arba savosios būties vertingumo, arba savosios padėties kokioje nors eilėje, arba subsistavimo sekos, arba, galiausiai, savosios prigimties požiūriu. Pirmesniu subsistavimo (t. y. savarankiško egzistavimo) sekos požiūriu (*prior subsistendi consequentione*) buvo vadinamas toks esinys, kurio savarankiškas egzistavimas yra išvedamas iš kokio nors kito esinio egzistavimo, bet jokia būdu ne atvirkščiai. Štai gyvūnas yra pirmesnis už žmogų, nes subsistuojant žmogui, visada subsistuoja ir gyvūnas (mat žmogus bet kuriuo atveju pagal savąją esmę

yra gyvūnas), tuo tarpu gyvūnas nebūtinai yra žmogus (juk gyvūnas gali būti ir arklys, ir liūtas, ir šuo, ir t. t.). Kitaip tariant, žmogus visuomet suponuoja gyvūną, bet ne atvirkščiai. Tuo tarpu gamtinis arba prigimtinis pirmumas buvo apibrėžiamas kaip priešasties pirmumas savosios pasekmės atžvilgiu. Lygiai toks rūšių skaičius buvo priskiriamas ir vienalaikiškumo bei paskesnybės postpredikamentams. Tuo tarpu judėjimas aiškinamas kaip atsiradimas ir išnykimas, kiekybės padidėjimas ir sumažėjimas, kokybės ar vietos pakeitimas. Galiausiai, priklausymo postpredikamentas interpretuotas kaip kokios nors substancijos, kiekybės ar kokybės priskyrimas jomis disponuojantiems subjektams.

IŠVADOS

Scholastinės logikos Lietuvoje XVI a. antrojoje pusėje autoriai Smigleckis ir Ortizas, sekdami tradiciniu scholastiniu požiūriu, penkis Porfirio predikabilius laikė ne realiais daiktais, o vien proto sukurtais esiniais – bendriausiomis intelekto formomis, kurių ribose pažįstame bet kurią realią prigimtį, traktuojamą kaip dešimt bendriausių realybės giminių – Aristotelio kategorijų. Kitaip tariant, viską, kas tik egzistuoja, mūsų intelektas pažįsta arba kaip giminę, arba kaip rūšį, arba kaip skiriamąjį, savybinį ar atsitiktinį požymį.

Smigleckis, Ortizas ir Viana vadinamuosius Aristotelio antepredikamentus ir postpredikamentus tradiciškai laikė pačių kategorijų intelektinio pažinimo sąlygomis. Šių scholastų tvirtinimu, postpredikamentai tik tuo besiskiria nuo antepredikamentų, kad pirmieji yra visuotinai žinomi ir pakankamai aiškūs dalykai, tuo tarpu antrųjų suvokimas reikalaujantis gilesnės ir išsamesnės teorinės eksplikacijos.

Tad predikabilių, antepredikamentų ir postpredikamentų interpretacijoje scholastinės logikos Lietuvoje XVI a. antrojoje pusėje autoriai iš esmės išliko ištikimi scholastinei tradicijai, minėtuosius teorinius konstruktus laikiusiai būtinomis kategorijų intelektinio suvokimo sąlygomis. Kita vertus, predikabilių tyrimo rėmuose sprendami individuacijos principo klausimą Ortizas ir Smigleckis tapo vieno svarbiausių scholastinių disputų dalyviais. Ortizas minėtoju klausimu laikėsi škotistinio požiūrio, atskirybės individualumą kildinusio iš individualios tos atskirybės formos (*haecceitas*). Tuo tarpu Smigleckis pateikė eklektinei Suarezo pozicijai artimą individuacijos principo interpretaciją. Šioji interpretacija esinio individualumo pagrindu laikė tik šiam esiniui būdingą pastarojo esmės kaip materijos ir bendrosios formos junginio modusą, t. y. buvimo šiame pasaulyje būdą, iš kurio seka visi kiti individualūs to esinio aspektai.

Gauta
2003 03 04

Nuorodos

¹ Tai reiškia, kad bendroji ir individualioji atskirybės forma tame individe realiai negali būti atskirta viena nuo kitos, tačiau disponuoja skirtingais esminiais požymiais.

² T. y. kategorijoms, į kurias redukuojamos visos kitos realios būties statusą turinčios giminės.

Literatūra

1. Aristotelis. Kategorijos. *Rinktiniai raštai*. Vilnius, 1990.
2. Darowski R. *Filozofia w kolegiach jezuickich w Polsce w XVI wieku*. Kraków: Wydział filozoficzny towarzystwa jezuowego, 1994.
3. Darowski R. Jakub Ortiz SJ (1564–1625), profesor filozofii w Poznaniu i Akademii Wileńskiej. *Studia philosophiae christianae*, r. 19 (1983). Nr. 2. S. 5–24.
4. Darowski R. Marcina Śmigleckiego SJ rękopiśmienne wykłady z logiki (Akademia Wileńska, r. 1586/87). *Studia philosophiae christianae*, r. 20 (1984). Nr. 1. S. 31–53.
5. Darowski R. Nowe źródła do działalności filozoficznej Jakuba Ortiza SJ (1564–1625). *Studia philosophiae christianae*, r. 22 (1986). Nr. 2. S. 15–24.
6. Darowski R. Piotr Viana SJ (1549–1609) i jego działalność filozoficzna w Polsce. *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*. 1978. T. 23. S. 35–53.
7. Ortizius J. *In universam Aristotelis Logicam Summula*. Vilnae, 1596. Vilniaus universiteto biblioteka, rankraščio mikrofilmas.
8. Plečkaitis R. *Feodalizmo laikotarpio filosofija Lietuvoje. Filosofija Lietuvos mokyklose XVI–XVIII amžiais*. Vilnius: Mintis, 1975.
9. Plečkaitis R. *Scholastinė logika ir jos žlugimas Lietuvoje*. Filosofijos mokslų kandidato disertacija. Vilnius, 1962.
10. Plečkaitis R. Scholastinė logika Lietuvoje. *LTSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Filosofija. T. II*. 1962. 2 sąs. P. 81–121.
11. Smiglecius M. *Commentaria in Organum Aristotelis (Vilnae, 1586–1587)*. Warszawa: Akademia teologii jezuickiej, 1987. Zeszyty 1, 2.
12. Suarez F. *Metaphysicarum disputationum tomi duo*. Montaniae, 1614. T. 1.
13. Viana P. *Assertiones logicae ex categoriis Aristotelis. Assertiones theologicae et logicae*. Vilnae, 1576. P. 7–12. Vilniaus universiteto biblioteka, mikrofilmas.

Vytis Valatka

INTERPRETATION OF PREDICABLES, ANTEPREDICAMENTS AND POSTPREDICAMENTS IN SCHOLASTIC LOGIC IN LITHUANIA IN THE SECOND HALF OF THE SIXTEENTH CENTURY

S u m m a r y

The interpretation of the so-called predicables or “five words of Porphyry” in the works of representatives of scholastic logic in Lithuania in the second half of the sixteenth century by Marcin Śmiglecki and Diego Ortiz followed the traditional scholastic view. That is, these scholiasts maintained that the above-mentioned five predicables could not be considered real entities (*entia realia*). In fact “these five words” are mere constructs of human intellect (*entia rationis*) – the most general intellective forms within the frame of which we cognize real nature reduced to ten most general genders, which are nothing else but the so-called predicaments or categories of Aristotle. In other words, our intellect cognizes any really existing nature as either gender, or species, or differentia, or proprium, or accident.

Śmiglecki, Ortiz and their contemporary Pedro Viana traditionally regarded the so-called antepredicaments (*homonyms or equivoques; synonyms or univoques; paronyms and analogues*) and postpredicaments (*opposition, simultaneity, priority, motion, habere and posteriority*) of Aristotle as the necessary conditions for intellective cognition of predicaments themselves. Nevertheless, these scholiasts stressed a subtle difference between antepredicaments and postpredicaments. In their opinion, the latter are generally known and sufficiently clear matters, while the comprehension of the former requires a more profound and exhaustive theoretical explication.

In the consideration of the problem of the principle of individuation, Śmiglecki and Ortiz entered one of the most significant scholastic disputes. Ortiz adhered to the scotistic side of this dispute, asserting the individuality of a particular entity to emerge from the individual form (*haecceitas*) of that particular entity. Meanwhile Śmiglecki offered an interpretation of the individuation principle similar to the position of “Doctor Eximius”, that is Francis Suarez. Such an interpretation identified the above-mentioned principle with the particular and individual mode of the composite or matter and a specific form of a singular thing.

Key words: predicables or “five words of Porphyry”; categories or predicaments of Aristotle, antepredicaments, postpredicaments, scholastic tradition, principle of individuation